

İntihal / Plagiarism

This article was checked by

programında bu makale taranmıştır

Makale Bilgisi / Article information

Makale Türü / Article types	: Araştırma Makalesi / Research article
Geliş Tarihi / Received date	: 11.10.2023
Kabul Tarihi / Accepted date	: 04.12.2023
Yayın Tarihi / Date published	: 20.12.2023

Atıf / Citation

Öztürk, N. (2023). Günümüz Afganistan Özbek Hikâyeciliği Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türk Lehçe Araştırmaları Dergisi / International Journal of Turkic Dialects (TÜRK LAD)*. 7. Cilt, 2. Sayı, 347-354.

GÜNÜMÜZ AFGANİSTAN ÖZBEK HİKÂyecİLİĞİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An assessment on uzbek storytelling in modern afghanistan
RIDVAN ÖZTÜRK¹

Öz

Afganistan devletinin 1747 yılında kuruluşuna kadar bu bölge, Türk soyluların kurduğu devletlerin hâkimiyetinde kalmış. Herat, Kabil, Faryab, Gazne gibi şehirler Türk kültürünün önemli merkezleri olmuştur. Hüseyin Baykara, Mevlânâ Lütfî, Ali Şir Nevâyî gibi birçok âlim, yazar, şair ve mütefekkir bölgede Türk diline ve kültürüne büyük katkılarda bulunmuştur. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından sonra değişen siyasi ve sosyal şartlar Türk soyluların dillerini ve kültürlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Bugün Özbekistan ve Tacikistan'dan sonra en fazla Özbek Türkünün yaşadığı ülke Afganistan'dır. Afganistan'daki demografik yapı sıhhatli verilerle açıklanmaktan uzak ise de ülke nüfusunun en az %10'luk bir kısmını, bu coğrafyanın kadimî halklarından birisi olan Özbek Türkleri oluşturmaktadır. Afganistan idareleri tarafından yaklaşık iki yüzyılı aşkın bir süredir uygulanan baskıcı resmi politikalar ve engellemeler, Türk dili ve edebiyatının gelişmesine ve yeniliklere ayak uydurmasına büyük ölçüde mâni olmuştur. Özbek Türkleri dil, edebiyat ve kültürlerini klasik usulde medreselerde, mescitlerde veya evlerde sürdürmeye çalışmışlardır. 1980'li yıllardan itibaren elde edilen kısmî serbestlikler ve belli kazanımlar neticesinde basın yayın ve eğitim hayatında bazı olumlu adımların atıldığı görülür. Özbek Türk edebiyatı da modern anlamda hikâye ve roman türünde eserler vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Afganistan Özbek hikâyeciliğinin ilk eseri 1983 yılında Faryab gazetesinde yayımlanmıştır. Bu çalışmada Afganistan Özbek hikâyeciliğinin mevcut durumu ve sorunları üzerine bazı tespit ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Özbekçe, Özbek Hikâyeciliği

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Türk Dili Ve Edebiyatı Eğitimi ABD. Konya/TÜRKİYE

el-mek: ridvanozturk1961@gmail.com

ORCID ID: https://orcid.org/0000-0003-4085-0010

Abstract

Until the establishment of the state of Afghanistan in 1747, this region remained under the sovereignty of the states established by Turkic nobles. Cities such as Herat, Kabul, Faryab and Ghazni became important centers of Turkic culture. Many scholars, writers, poets and thinkers such as Hüseyin Baykara, Mevlânâ Lütfi, Ali Şir Nevâyî made great contributions to the Turkic language and culture in the region. After the second half of the eighteenth century, changing of political and social conditions negatively affected the languages and cultures of the Turkic nobility. Today Afghanistan is the country where Uzbek Turks live the most, after Uzbekistan and Tajikistan. Although the demographic structure in Afghanistan is far from being explained by reliable data, at least 10% of the country's population consists of Uzbek Turks, one of the ancient people of this geography. Repressive official policies and obstacles implemented by the Afghan administrations for more than two centuries have largely prevented the development of the Turkic language and literature and keeping up with innovations. Uzbek Turks tried to preserve their language, literature and culture in the classical way in madrasas, mosques or houses. As a result of the partial freedoms and some achievements achieved since the 1980s, it is observed that some positive steps have been taken in media and education life. Uzbek Turkic literature has also started to produce works in the sense of modern stories and novels. In this context, the first work of Afghan Uzbek storytelling was published in Faryab newspaper in 1983. In this study, some findings and evaluations will be made on the current situation and problems of Uzbek storytelling in Afghanistan.

Keywords: Afghanistan, Uzbek, Uzbek Storytelling

1.Giriş

Bugün Afganistan olarak adlandırılan Güney Türkistan bölgesinde Türk soylu halkların çok eskiden beri ikamet etmekte olduklarını ve çeşitli devletler kurarak bölgeyi yönettiklerini tarihî veriler bize göstermektedir. On sekizinci yüzyılın ikinci yarısından sonra Afganistan olarak adlandırılmaya başlanan bölge, yüzyıllarca Akhunlar, Gazneliler, Selçuklular, Timurlular, Babürlüler gibi Türk devletleri tarafından yönetilmiştir. Asırlar boyu süren bu Türk hâkimiyetinin sosyokültürel yansımalarını ve medeni izlerini de tabii olarak yine bölgede görmek mümkündür.

Çağatay Türkçesinin her dönemine ait eserlerin verildiği Güney Türkistan'da Ali Şir Nevâyî, Mevlânâ Lütfi, Hüseyin Baykara, Zahirüddin Muhammed Babür gibi edebî şahsiyetler ile Faryab, Herat, Belh ve Kabil gibi kültür merkezi şehirler öne çıkmıştır. Bu kültürel ve edebî muhitlerde Türk dilinin güzel eserleri ortaya konulmuştur. Ali Şir Nevâyî ve Hüseyin Baykara Herat'ta doğup büyüüp eserler vermiştir. Mevlânâ Lütfi Belh'te yetişmiş, Babür ise başkent olarak kendisine Kabil'i seçmiştir. Ancak on sekizinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren siyasi hâkimiyetin Türk soyluların aleyhine el değiştirmesinin Türk dili ve edebiyatı alanında da olumsuz yansımaları görülmüştür. Afganistan hükümetlerinin uyguladığı siyasi ve kültürel politikalar, Türk dilinin gelişimini olumsuz yönde etkilemiştir. Sözlü edebiyat daha az ölçüde etkilenmiş olsa da yazılı edebiyat büyük ölçüde resmîyetten ve devlet desteğinden uzak kalmıştır.

2. Kısmî Serbestlik ve Çağdaş Nesir Ortamının Doğuşu

Afganistan'ın Güney Türkistan olarak da bilinen kuzey vilayetlerinde klasik edebî geleneğin uzantısı olarak halk arasında Türk edebiyatına ait *Tuhfetü'l-Abidin* gibi şiir mecmuaları, *Zeyne'l-Arap*, *Gül ü Senuber*, *Şahsanem ü Garib*, *Hazreti Ali'nin Cenklere* gibi manzum veya manzum mensur karışık halk hikâyeleri okunup anlatılmaya devam edegelmiştir. Bölgede, Türkistan Buhara ekolünün medreselerinde yetişmiş Türk soylu mollalar mescitlerde dinî bilgilerin yanı sıra Türki-Özbek Tilini ve onun seçkin şairlerinden güzel şiir örneklerini de öğretmeye gayret etmişlerdir. Ancak bu gayretler yeterli olmamıştır. Şehirlerde Özbekçe

konusmak ayıp sayılmış, okuryazar kesim Özbekçe yazmak şöyle dursun konuşmaktan çekinir hâle gelmiştir. Yirminci yüzyılda ana dili Özbekçe olduğu hâlde Özbekçe yaz(a)mayan Darice yazan onlarca şair bulunmaktadır (Öztürk, 2014:16-19). Afganistan'daki siyasi gelişmeler Türk soyluların lehine bir durum gösterdiğinde, bu şairlerin bir kısmının hemen Özbekçe eserler de vermeye başladığı tespit edilmiştir.

1978 yılında Afganistan Halk Demokratik Partisinin siyasi hâkimiyeti ele geçirmesi, Afganistan'daki Özbek ve Türkmenlerin siyasi ve kültürel hayatlarında bir dönüm noktası olur. Bu inkılaptan sonra birçok Özbek ve Türkmen idareci olarak atanır. Yaklaşık iki yüz elli yıl kendi matbuatına sahip olamayan Özbekler, kendi ana dillerinde yayın yapma, türlü yayın organlarında şiir ve makale yayınlama hakkını elde ederler. Afganistan tarihinde ilk kez, Özbek ve Türkmen Türkçelerinde *Yulduz* gazetesi yayınlanmaya başlar (Kohkan, 2023). *Yulduz* gazetesini *Kuyaş*, *Yagdu*, *Togrı Yol*, *Nida-yı İslam*, *Faryab*, *Jundun*, *Milletha-yi Biraderan* gibi başka gazete ve dergiler takip eder. Kısa süreli de olsa radyo programları yayınlanır. Ayrıca klasik döneme ait *Şecere-i Terakime*, *Muhabbet-name*, *Mizanü'l-evzan* vb. eserlerin de yeni baskıları yapılır. Özbekçe şiir kitapları, tarih kitapları ile ilk ve orta öğretim için hazırlanmış Özbekçe ders kitapları bu serbestliğin ve kısmî resmîyetin sonucu olarak yayımlanır.

Afganistan Bilimler Akademisinde ve ardından 1983 yılında Kabil Üniversitesinde Özbekçe bölümleri açılır. 1992-1997 yılları arasında Kuzey Afganistan'da idareyi elinde bulunduran Raşit Dostum'un Özbek Türk kimliğinin ve Özbek dili ve edebiyatının geliştirilmesinde etkisi büyük olmuştur. 2001 yılına kadar süren Taliban hâkimiyetinden sonra gelen Karzai hükümetinin 2004 yılında hazırladığı Afganistan Anayasasının on altıncı maddesine göre Özbekçe de bölgesel olarak üçüncü resmi dil kabul edilmiştir (Lebib, 2014: 60). 2021 yılında Taliban'ın iktidarı yeniden ele geçirmesinden sonra kısmî serbestliklerde bazı gerilemeler olmuştur. 2023 yılı itibarıyla farklı şehirlerde bulunan yed üniversitedeki Özbekçe bölümleri öğrenci bulmakta zorluklar yaşamış, kapanma ihtimali ile yüz yüze gelmiştir. Ancak bütün bu zorluklara ve sorunlara rağmen gerek Afganistan dışında gerekse Afganistan'da yaşayan Özbek yazarlar eser üretmeye devam etmektedirler.

3. Günümüz Afganistan Özbek Hikâyeciliğinin Genel Durumu

Afganistan'da Özbekçe mensur eserler başlangıçta yok denecek kadar azdır. Zira Afganistan'da verilen eserler esas itibarıyla yazılı geçmiş doğrultusunda manzum olarak devam eder. Modern mensur eserler önce hikâye türünde ortaya çıkar. Modern anlamda hikâyeciliğin yarım asrı geçmeyen bir geçmişi vardır. Roman türü eserler yok denecek kadar az olup son yıllarda telif edilmeye başlanmıştır. Özbekçe ilk telif roman Nail Hangeldi tarafından 2017 yılında yayımlanan *Türkistan Bayramı Ergenekun* adlı eserdir. Hangeldi kendisinin ikinci romanı olan *Kökçe ve Ceyhun*'u ise 2022 yılında yayımlamıştır (Eynel, İnanch, 2023:4-6). Özbekistan Özbek nesrinin Afganistan Özbek nesri üzerinde etkili olduğu aşikârdır. Özbekistan'da yayımlanmış olan *Ötgen Künler*, *Ögey Ana*, *Ali Şir Nevâyî* ve *Ahmed Yesevi* romanları Arap harfli Özbek alfabesine aktarılmıştır (Tolkın, 2017; Siyayef, 2020).

M. H. Tolkın tarafından Arap harfli alfabeyle aktarılan ve A. Kohkan tarafından yayına hazırlanan *Ötgen Künler* romanının önsöz kısmında bu aktarmaların önemi ve kaynağı şu cümlelerle ifade edilmiştir (Tolkın, 2017:3).

“Ötgen Künler romanını okumak Afganistanlı Özbeklere bilhassa ülkenin üniversitelerinde öğrenim gören Özbek Bölümünün talebelerine su ve hava kadar zaruridir. Bu romanı okuyanların gelecekte Özbek dilinde bundan daha güzel romanları yazacaklarına asla şüphe yok. İnşallah gelecekte Abdullah Kadiri, Pirimkul Kadirof, Abdullah Kahhar, Abdullah Fitrat, Abdülhamit Çolpan ve Aziz Nesin gibi yetkin yazar ve romancıların roman ve hikâyelerini kitap hâlinde yayımlayıp okurlara sunacağına inanıyoruz...”

Hikâyelerin birçoğu *Yulduz*, *Aydın* gibi gazetelerde, haftalıklarda ve dergilerde yayımlanmıştır. Ayrıca Şefika Yarkın, Halim Yarkın, Nurullah Altay, Kadir Muradi, Rahim

İbrahim gibi yazarların hikâyeleri kitap hâlinde de basılmıştır. Âlim Kohkan (2023), Taşkın Bahayi (2022), Zikrullah İşanç (2023) gibi yazarların hikâyeleri ise daha ziyade sanal âlemdeki web sayfalarında yayımlanmaktadır. Bunların dışında da Kazım Emimi, Nail Hangeldi, Ferişte Ziyayi, Perisa Sadat, Fatma Munis gibi yazarların da henüz yayımlanmamış hikâyeleri de elimizde bulunmaktadır.

Sanal ortam her ne kadar edebî bir muhite dönüştürülmüş olsa da bunun mecburi bir yöneliş olduğunu belirtmek gerekir. Bu mecburiyetin sebeplerinden biri maddi zorluklardır. Bir diğer sebebi ise özellikle Afganistan dışındaki yazarların, ifade özgürlüğü bakımından bu imkândan yararlanmasıdır. Bir başka sebep ise farklı coğrafyalara dağılmış geniş okur kitlesine ulaşabilme arzusundan kaynaklanmaktadır. M.A. Kohkan'nın kendi web sayfasında yayımladığı hikâyelerinin de yer aldığı yirmi iki hikâyeden oluşan hikâyeler toplamı, ancak kısa süre önce kitap olarak basılabiliştir (Kohkan, 2023). Önemli hikâye yazarlarının Afganistan dışında yaşamak zorunda kalması Afganistan'daki edebî muhitin ve yazarların içinde bulunduğu mevcut ortamı göstermektedir.

Afganistan Özbek hikâyeciliği hakkında ilk inceleme şefika Yarkın tarafından yapılmıştır. Bu inceleme Afganistan Yazarlar Birliği tarafından *Afganistan Edebiyatında Hikâyecilik* başlığı altında Kabil'de düzenlenmiş olan bir sempozyumda bildiri olarak sunulmuş ve daha sonra 1985 yılında Darice olarak yayımlanmıştır. Bu konu üzerinde mevcut en kapsamlı yazı ise Muhammed Halim Yarkın'a ait olup onun web sitesinde yayımlanmıştır. *Afganistan Özbek Bedii Nesrinin Kronolojisi* başlıklı yazısında Yarkın, erişebildiği ölçüde Afganistan Özbekçesi ile yazılmış veya Özbekçeye tercüme edilmiş edebî nesirleri-yaklaşık 150 parça metni- değerlendirme ve künyelerini verme yoluna gitmiştir (Yarkın, 2023a). Yarkın, edebî mensur metinleri yedi ana grupta tasnif etmiştir. Bu tasnifte yer almış olan tiyatro, senaryo, roman, deneme, masal, halk hikâyeleri modern anlamda hikâyeciliğin kapsamı dışında olup farklı mensur türlere yöneliktir. Tasnif içinde ana veya ara başlıklarla yer verilen *Edebî ve Journalistik Parçalar*, *Kısa Hikâye (Dastan)*, *İstihza (Tanz)*, *Latife ve Mizahi (Fekahi)* Eserler modern anlamda hikâyeciliğe uygun örnekleri içermektedir. Bu örneklerin yeni mensur eserlerin yaklaşık üçte ikilik kısmını teşkil etmesi, Afganistan Özbekleri arasında hikâyeciliğe verilen önemi yansıtmaktadır.

Afganistan Özbek nesrinde Özbekistan Özbekçesinden çevriyazı ile aktarılmış hikâyeler ile Farsça, Darice, Bengalce olmak üzere bazı dillerden Özbekçeye tercüme edilmiş hikâyeler görülmektedir. Bu eserlerden Kadir Muradi'den Zakir Ömeri'nin tercüme ettiği *Taga Témirçi ve Topalang Küni* adlı eser, Afganistan'da Özbekçenin ve Özbek hikâyeciliğinin durumunu göstermesi bakımından ilginçtir. Mezarışerif'te doğan Kadir Muradi, Özbek asıllı olup hikâyelerini Darice kaleme almıştır. Kadir Muradi'nin eserlerinden seçilen yedi hikâye, onun hemşerisi ve yine Özbek asıllı olan Zakir Ömeri tarafından Özbekçeye tercüme edilmiştir. Özbeklerin hayatını anlatan Özbek asıllı bir yazarın Darice yazdığı hikâyeler, hemşerisi bir başka Özbek tarafından Özbekçeye çevriliyor. Özbek hikâyeciliğinde yeterli tecrübenin bulunmayışı, eserin ilk tercüme çalışmalarından olması, Afganistan Özbekçesinin standart bir alfabe ve imla kurallarının yerleşmemiş olmaması mütercimi bir hayli zorlamıştır. Zakir Ömeri tercüme faaliyeti sırasında doğrudan Kadir Muradi ile irtibat kurmuş, dostlarının teşviki ve yardımı ile yedi hikâyeyi tercüme edip yayımlatabilmiştir (Muradi, 2008:t, y). Özbek asıllı müellifin Darice yazdığı eserleri İngilizce, Hollandaca gibi dillere çevrilmiş, ama kendi ana diline çevrilmesi ve yayımlanması sıkıntılı bir süreçten sonra ancak gerçekteşebilmiştir.

2013 yılında tamamlanan *Günümüz Afganistan Özbek Nesri Üzerinde Muhteva İncelemesi* başlıklı yüksek lisans çalışmasında Afganistan Çağdaş Özbek edebiyatı *başlangıç (1978-2001)* ve *geleşme (2001 sonrası)* olmak üzere iki döneme ayrılmıştır (Toyghun, 2013:13-22). Çalışmada 1960'lı yıllardan 2010'lu yıllara kadar Afganistan'daki siyasi ve kültürel gelişmeler, ülke ve Türkler açasından ana hatlarıyla ele alındıktan sonra modern Özbek hikâyeciliğinin önemli temsilcilerinden ve kurucularından sayılan şefika Yarkın, Muhammed

Halim Yarkın, Nurullah Altay ve Zikrullah İşanç'ın hikâyeleri üzerinde muhteva incelemesi yapılmıştır.

4. Afganistan'da Yayımlanmış İlk Özbekçe Hikâye

Afganistan Türkleri arasında modern anlamda edebî nesir henüz gelişme aşamasındadır. Bu bağlamda hikâye ve roman örnekleri sadece Özbek Türkleri arasında meyvelerini vermektedir. Özbek hikâyeciliği de yaklaşık elli yıllık bir geçmişe sahiptir. 1983 yılında *Faryab* gazetesinde yayımlanmış olan *Elvan Tügün* başlıklı hikâye, Muhammed Halim Yarkın'ın *Afganistan Özbek Bedii Nesir Kronolojisi* adlı makalesinde, Afganistan Özbek hikâyeciliği tarihindeki ilk hikâye olarak belirtilmiştir (Yarkın, 2023a; İbrahim, 2012:1).

Batı Türkistan'da bugünkü Özbekistan muhitinde daha yirminci yüzyılın başlarında hikâye, roman ve tiyatro gibi yeni edebî türlerde eserler verilmeye başlanmıştır. Mahmudhoca Behbudiy (1874-1919) tarafından 1911 yılında yazılan üç perdelik Özbek edebiyatının ilk piyesi *Pederkuş Yahud Okmagen Balanın Hali* "Baba Katili veya Okumayan Evladın Hâli" 1913 yılında basılıp 1914'te Taşkent'te sahneye konulmuştur (Merhan, 2007:132). Buradan hareketle şu tespiti yapmak mümkündür: Afganistan Özbek nesri, Özbekistan Özbek nesrini en az yetmiş yıl geriden takip etmektedir. Türünün ilk örnekleri olan her iki eserde de çocukların karakter olarak ön planda olduğu bir tema işlenmiştir.

Elvan Tügün "Renkli Bohça" Rahim İbrahim tarafından yazılmış olup kırsalda yaşayan yoksul bir ailenin acınası hâlini hikâye etmektedir. Hikâyede kırsal hayat, yoksulluk, aile bireyleri arasındaki sevgi ve şefkat, tabiat tasviri iç içe, ustaca ve etkili bir biçimde işlenmiştir. Hikâyenin kısa özeti şöyledir (İbrahim, 2012:1-9):

Börikul ile eşi Ayımşah'ın bütün gayreti ve arzusu, küçük kızları Aycan'ın çıplak ayaklarını giydirebilmek ve onu "kızlar şahını bile imrendirecek parlak renkli bir ayakkabı" hayaline kavuşturabilmektir. Yaşadıkları fakirhanenin bahçesinden toplayıp biriktirdikleri karpuz çekirdeklerini renkli bir bohçaya koyarlar. Börikul, gün ağarmadan eşeğinin heybesine koyduğu bu renkli bohçadaki çekirdekleri dere kenarında kurulan pazarda satmak ve kızları Aycan'a istediği ayakkabı ile biraz da meyveli şeker almak üzere yola çıkar. Börikul, pazar girişindeki köprüde alıcılara göstermek için tam bohçayı açacakken eşek huysuzlaşır ve bütün çekirdekler ailenin hayalleri ile birlikte dereye savrulur.

5. Afganistan Özbek Hikâyelerinde İşlenen Konular

Hikâyeler genel olarak uzun değildir. Konu itibarıyla Afganistan'ın yakın tarihinde yazarların bizzat başlarından geçen veya şahidi oldukları olayları içermektedir. Ancak az da olsa yaşanabilmesi muhtemel kurgulamaların da hikâyeleştirildiği görülür. Bilhassa savaş, Taliban terörü, muhaceret, cehalet, geçim sıkıntısı, yoksulluk, kadınların maruz kaldığı haksızlıklar, hak ve özgürlüklerin ihlali gibi toplumun sosyokültürel ve ekonomik anlamda yaşanmışlıkları konu edinilir.

Günümüz Afganistan Nesri Üzerine Bir Muhteva İncelemesi adlı yüksek lisans tezinde 1980'li yıllardan itibaren eserleri yayımlanmaya başlayan Şefika Yarkın, Zikrullah İşanç, Nurullah Altay ve Muhammed Halim Yarkın'dan alınan örnek hikâyeler üzerinde bir muhteva incelemesi yapılmıştır:

"Onlar, Afganistan Özbek Türklerinin dertlerini, onların üzerindeki baskı politikasını ve bunları uygulayan güçlerin merhametsizliğini, adaletsizliklerini ve yanlış uygulamaların karşısında duydukları rahatsızlığı dile getirmekten çekinmemişlerdir... 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında Güney Türkistan'da meydana gelen siyasi, sosyal ve kültürel alanlarındaki gelişmeler; Peştunların Özbeklere karşı yaptığı zulümler, halkın cehaleti, tembelliği ve yoksulluğu, sanatkârların hikâyelerinde büyük bir üzüntüyle terennüm edilmiştir. Sanatkârların hikâyelerinin muhtevasına bakıldığında, onların hikâyelerinin hemen hemen hepsinin Güney Türkistanlıların sıkıntıları ve işgale maruz kalmış Güney Türkistan'ın ıstıraplarıyla yoğrulmuş

olduğu görülür... Hikâyelerinde en çok işlenen ve birbiriyle sıkı bağlantı içinde olan temalar, vatan ve millet, cehalet ve ilim, zulüm ve kötülük, hurafeler, aşk ve sevgi temalarıdır.” (Toyghun, 2013: 179-180).

6. Afganistan Özbek Hikâyelerinde Dil Sorunu

Afganistan Özbek hikâyeciliğinin kurulup gelişmesinde önemli rol oynayan Şefika Yarkın, M. Halim Yarkın, Nurullah Altay ve Zikrullah İşanç gibi yazarların her birinin kendisine has farklı üslupları olsa da genel itibarıyla standart bir dile yaklaşmışlardır. Şefika Yarkın farklı zamanlarda Özbekistan’da bulunmuş, 1999 yılında Özbekistan Bilimler Akademisinde filoloji alanında doktorasını yapmıştır. Zikrullah İşanç da 1983-1988 yılları arasında Taşkent Devlet Üniversitesinde Özbek dili ve edebiyatı alanında lisans ve yüksek lisans eğitimi almıştır. Yine Nurullah Altay da lisans eğitimini Taşkent Devlet Üniversitesinde Özbek dili ve edebiyatı üzerine yapmıştır. Ayrıca Kazım Emimi, Perisa Şems Sadat gibi hikâye yazarları da Özbekistan’ın Tirmiz Üniversitesinde yüksek lisans eğitimi almışlardır. Standart bir dile yakın bir dil kullanmalarında eğitilmiş olmaları, Özbekistan edebiyatı ile alakalarının olması elbette etkili olmuştur. Ancak yazarlar hikâyelerinde konuşma dilindeki kelimelerden, ifade kalıplarından, deyimlerden ve atasözlerinden de istifade etme yoluna gitmişlerdir. İşlediği konuların yanı sıra bu yönü ile de hikâyeler halk tarafından benimsenmiş ve okunmuştur.

Bütün hikâye yazarlarının standart bir dil kullanmadığı aşikârdır. Yazarların kendi ağız özellikleri, bölgesel söz varlığındaki farklılıklar, imla tutarsızlıkları, Farsçanın sözdizimindeki etkileri edebî hikâyeciliğin karşılaştığı sorunların başında gelmektedir. Misal olarak söyleyecek olursak Haşim Caferi’nin *Sakır At* adlı kitabında bölgesel dil kullanımının örneklerine sıklıkla rastlanır (Caferi, 2000). Bu durum hikâyelerin anlaşılmasında ve aktarılmasında da hâliyle birtakım zorluklar doğurmaktadır. Bu zorluklar aynı zamanda Afganistan Özbekçesinin Özbekistan Özbekçesinden farklı yönünü de yansıtmaktadır. Mahallî ifadelerin ve özelliklerin aktarılmasında bazen sözlükler yetersiz kalmaktadır. Özbekistan’la irtibat hâlinde olanların veya burada eğitim alanların dili standart Özbekistan Özbekçesine daha uyumludur. Ş. Yarkın’ın en son yayımladığı şiir kitabı *Quyosh Bizni Kutmoqda* Özbekistan’da yeni Özbek Latin alfabesi ile basılmıştır (Yarkın, 2023b). 1967 yılında Afganistan’da *Halk* gazetesinin üçüncü sayısında ilk defa Özbekçe iki şiiri yayımlandığında Kabil Üniversitesinde okuyan Özbek asıllı öğrenciler bile şiirleri tam okuyup anlayamamışlar, hangi dile ait olduğu konusunda tereddüt etmişler (Öztürk 2022:35). Bu durumdan Özbek Latin alfabesi ile Taşkent’te kitap basımı aşamasına gelinmesi, Afganistan Özbek edebiyatındaki gelişmeyi ve yazı dilinde alınan mesafeyi göstermektedir.

7. Sonuç

1978 Nisan (Sevr) İnkılabından sonra gerçekleşen kısmî serbestlik Afganistan’da Özbek-Türk kimliğinin öne çıkmasında etkili olmuştur. Bunun bir göstergesi olarak dil ve edebiyat alanında eğitim öğretim faaliyetlerinin yanı sıra yeni edebî türlerde de eserler verilmeye başlanmıştır. Modern anlamda Afganistan Özbekçesiyle ilk hikâye olan *Elvan Tügün* 1983 yılında yayımlanır. İlk hikâyelerin iki binli yılların başına kadar genellikle *Yulduz*, *Faryab*, *Jundun*, *Halk*, *Kuyaş* gibi süreli yayınlarda yayımlandığı görülür. Bunlardan bir kısmı daha sonra yazarları tarafından bir araya getirilmiş ve bazı eklemeler de yapılarak kitap hâlinde bastırılmıştır. Günümüzde sanal ortam da hikâyeciler için kendilerini ifade etmenin yeni bir edebî muhiti olarak önemli bir yer tutmaktadır. Özbekistan Özbekçesinden yapılan aktarmalar ile başka dillerden yapılan tercümelemlerin de Afganistan Özbek nesrinin özellikle de hikâyeciliğinin gelişmesine önemli katkısı olmuştur.

Afganistan’daki Özbek hikâyeciliği, hâlen gelişme aşamasında olsa da yeni bir edebî cazibe alanı oluşturmuştur. Yazarlar topluma mesaj vermenin yeni ve farklı bir yolu olarak bu edebî türü kullanmakta istekli görünmektedirler.

Kaynaklar

- Altay, N. (2007). *Hemme Gep Pulda*. Kabil: Afganistan Kalem Encümeni Yayınları.
- Caferi, H. (2000). *Sakur At (Hikayeler Toplamı)*. Kabil. Afganistan Kalem Encümeni Yayınları.
- Eynel, S.; İnanch, F. (2023). Hayatı ve Eserleri Çerçevesinde A.N. Khangeldi'ye 'Türk'çe Bir Bakış. *Turcology Research*, S. 76, s. 1-7.
- İbrahim, R. (2012). Elvan Tügün, *Kan Bilen Yazılgen Hat (Hikayeler Toplamı)*. Kabil: Afganistan Kalem Encümeni Yayınları. s. 1-9.
- Lebib, M. A. (2014). Afganistan'da Dil Siyasetleri ve Türk Dillerinin Durumu. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, C. 11, S. 2, s. 52-62.
- Merhan, A. (2007). Yazılı Özbek Edebiyatı, *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, Y. 31, S. 2, s. 125-138.
- Muradi, K (2008). *Taga Témirçi ve Topalang Küni*. (Terc. M.Z. Ömeri). Mezarışerif: Mirza Ulugbék Basmahanesi.
- Öztürk, R. (2014). *Günümüz Afganistanlı Özbek Şairleri*. Konya:Palet Yayınları.
- Öztürk, R. (2022). *Abdulkakim Şer'i Cuzcanî, Yürek Sırları*. Konya:Palet Yayınları.
- Siyayef, S. (2020). *Ahmed Yesevi (Roman)*, (Yay. Haz. T. Bahayi). Kabil:Babür Neşriyatı.
- Tolkin, M. H. (2017). *Abadullah Kadiri, Ötgen Künler*, (Yay. Haz. A. Kohkan). Kabil:Karvan Matbaası.
- Toygħun, S (2013). *Günümüz Afganistan Özbek Nesri Üzerinde Bir Muhteva İncelemesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara:Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yarkın, M. H. (2007). *Yengi Reyis Hem Kéldi (Tanzlar Toplamı)*. Kabil:Afganistan Kalem Encümeni Neşriyatı.
- Yarkın, Ş. (2007). *Yene Körişgünçe (Hikâyeler Toplamı)*. Kabil:Afganistan Kalem Encümeni Neşriyatı.
- Yarkın, Ş. (2023b). *Quyosh Bizni Kutmoqda, She'rlar*. Toshkent:Adabiyot. O'zbekiston Yozuvchilar Uyushmasi.

İnternet Kaynakları

- Bahayi, T. (2022, 7 Ağustos). Erişim adresi: <https://www.facebook.com/tashqin.bahaee>.
- İşanç, Z. (2023, 2 Mart). Erişim adresi: <http://www.ishanch.blogfa.com/post/955>.
- Kohkan, M. A. (2023, 6 Temmuz). Matbuat Asmanıda Miltireb Turgen 'Yulduz' Uçkunge Aylanib Söndi (*Yulduz Hefteligi Ötmişige Bir Nazar*). Erişim adresi: www.facebook.com/alim.kohkan.
- Yarkın, M. H. (2023a, 20 Şubat). Afganistan Özbek Bedii Nesrining Kronolojisi. Erişim adresi: <http://halimyarqin.blogfa.com/post/40>

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;

Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.

2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.

3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.

4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.